

SARAY KADINLARI'NIN OSMANLI DEVLET YÖNETİMİNDE ÇEŞİTLİ İŞLEVLERİ*

*Mehmet TAŞ***

ÖZET

Harem sözcük olarak, “dokunulmaz, kutsal” anlamına gelir. Nitekim Mekke’de Ka’be mıntıkasında ihramsız girilemeyen yere Harem-i Şerif denildiği gibi gayrimüslimlerin girememesi anlamında Mekke ve Medine’ye de Haremeyn denilmektedir. Terim olarak ise Osmanlı Devleti’nde padişahın ailesiyle beraber yaşadığı mekâna Harem denilirdi. Burada padişahın validesi, eşi, kızları, erkek çocukları ile birlikte harem ağaları, ikballer, gözdeler, kalfalar ve rütbesi olmayan hizmetli statüsündeki cariyeler yaşardı.

Saray kadınlarının yaşadığı yer olan Harem, onların barındırıldığı bir ev olmanın ötesinde bir okul olma işlevine de sahipti. Burada onlara özel hocaların eşliğinde okuma-yazma, temel dini bilgiler, ebru, hat, biçki-dikiş ve müzik eğitimi de veriliyordu. Bazen ülkenin önde gelen tiyatro gruplarının sarayda gösteri düzenlemesi, bazen de yerli ve yabancı müzisyenlerin konser vermesi sağlanıyordu. Onların alışveriş için saray dışına çıkmaları yasaktı, çarşıda satılan ürünler onların ayağına getiriliyordu.

Sarayda belli bir süre hizmet eden cariyeye statüsündeki kadınlar, istemeleri halinde -çıkma- adı verilen bir usulle Enderun’dan devşirme kökenli devlet adamlarıyla evlendiriliyor ve saraydan ayrılıyorlardı. Saray onlar için ömürlerinin sonuna kadar yaşadıkları bir hapisane değildi. Vezir, vali, beylerbeyi, subaşı ya da sancakbeyi olan eşlerinin yanında görev yerlerine gidelerdi. Çeyizleri dâhil olmak üzere bütün evlenme masrafları saray tarafından karşılanıyordu. Eşlerinin görevleri ve nitelikleri onların devletle iç içe oluşlarının başka bir örneği idi.

Saray kadınları, merkezi otoriteyi korumak adına genelde devşirme kökenli insanlardan seçiliyordu. 19. yüzyılda Çerkez asıllı saray kadınlarına sıkça rastlansa da hepsi Türkçeyi bilen, Türk- İslam geleneklerine göre yetiştirilmiş kimselerdi. İçlerinden Valide Sultan ya da Haseki Sultan olmayı başaranlar bazen yabancı ülke hükümdarlarıyla yazışarak ülkeler arası ticari ve siyasi ilişkilerin güçlenmesine katkıda bulunurken bazen de isyan dönemlerinde devlet elitlerinin arasında arabuluculuk yaparak düzen ve istikrarın yerleşmesine yardımcı oluyorlardı. Ayrıca sosyal ve kültürel alanda birçok vakıf eseri yaptırarak ülkenin bayındır hale gelmesi için de hizmet etmişlerdir.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Öğretmen-MEB/Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Tarih Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, El-mek: mehmet-tas@msn.com

Haremde yaşayan valide sultanların ya da padişah eşi olan haseki sultanların padişah üzerindeki etkisi devlet işlerine karışmanın bir biçimi olarak yorumlanarak haklarında birçok değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmeler kültürün ataerkil yapısı nedeniyle genelde olumsuz içerikte ve nesnel olmaktan çok ifrata kaçan öznel ve yanlı değerlendirmelerdir. Öyle ki **“Kadınlar Saltanatı”** nitelendirmesiyle devletin duraklama ve gerilemesinin en büyük nedeni olarak bu hususu gösteren yazarlar vardır. Bazı televizyon dizilerinde bu konuyu işleyen senaryoların ticari kaygılarla kalem alınması bu algıyı iyice pekiştirmektedir.

Kadınlar Saltanatı olarak nitelenen dönemin önde gelen simaları, Mahidevran Sultan, Hürrem Sultan, Nurbanu Sultan, Safiye Sultan, Kösem Sultan ve Hatice Turhan Sultandır. Bunların ortak özelliği cariyelikten valide sultanlığa ya da haseki sultanlığa yükselmiş devşirme kökenli kadınlar olmalarıdır. Savaş tutsağı olarak, satın alınarak, hediye olunarak ya da ailesinin isteği üzerine saraya hayatına bir şekilde dâhil olmuşlar, adeta sıfırdan yola çıkarak devletin zirvesine ulaşmışlardır. Her birinin dikkat çekici bir hayat hikayesi vardır.

Şu da var ki devletin eski gücünü yitirerek sınırlarındaki daralmaya, ekonomik ve sosyal yapısındaki bozulmaya ve devlet yönetimindeki istikrarın zayıflamasına paralel şekilde saray kadınlarının da devlet yönetimindeki etkisi artmıştır. Padişah üzerinde etki kurarak bazen onları yönlendirdikleri, atamalara müdahale ettikleri, tayin işlerine karıştıkları hatta İstanbul isyanlarında bazı dönemlerde yer aldıkları görülse bile onların devletin yüksek çıkarları istikametinde evlilikler yaptıkları, yabancı devlet hanedanlarıyla yazışarak ticaret ve ittifak anlaşmalarının imzalanmasında rol oynadıkları, devlet elitleri arasında kriz dönemlerinde arabuluculuk yaptıkları dahası yaptırdıkları hayır eserleri vasıtasıyla halkla hanedanın arasında tampon işlevi gördükleri de bilinen gerçeklerdir. Bu sebeple geneli göz ardı ederek tekil davranışlar üzerine odaklanmak onlar hakkında doğru sonuçlara ulaşmayı zorlaştıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Harem, Hürrem Sultan, Kadınlar Saltanatı, Osmanlı Hanedanı.

THE ROYAL WOMEN'S VARIOUS FUNCTIONS IN THE OTTOMAN STATE ADMINISTRATION

ABSTRACT

Harem as a word means "untouchable, holy". Indeed, it is called "Haram al-Sharif" for a place that cannot be entered without "ihram" in the region of the Kaaba in Mecca, in the sense of non-Muslims can not enter Mecca and Medina, it is called for those cities as Haremeyn. During the Ottoman period, to the place where the sultan of the Ottoman Empire and his family lived was called Harem. Within the Harem, the sultan's mother, wife, daughters, sons along with eunuchs, favorites, careerist, foremen, concubines living as non-ordained servants.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

Harem was not only a house for royal women where they were taken shelter; it had also a function as a school for them here. They had reading and writing lessons, basic religious knowledge, çmarbling stripe, cutting and sewing cowser and music education. Sometimes, they provided some remarkable theatre groups having show and sometimes they had local or foreign musicians have concert in the palace. It was forbidden for them to go out from the palace, the products which were for sale in the bazaar were brought to the palace for them.

The women who had a position as cariye (female slave) served for a certain time in the palace and then, if they wanted they got being married to statesmen who came from Enderun in a method called "Çıkma" and they left the palace. The palace was not a prison for them to live through all life. They went to their duty places by their husbands who were vizier, grand vizier or the commander of the Army. Including their trousseau all their marriage expenses were provided by the palace their husbands-s jobs and qualifications were another example of them for being together with the state.

The women of the palace were chosen generally from the ones who were foreigner. In the 19'th century, even if, there were a lot of Çerkes women in the palace, all of the women were people who spoke Turkish well and were grown up according to Turkish-İslam traditions. Among them, the women who achieved to be Valide Sultan (the main queen) or Haseki Sultan were of help for increasing commercial and political relations among nations by writing sometimes to the Kings of foreign countries and sometimes they helped for placing system and stability by being mediator among the outstanding statesmen in rebellion times. Moroever, they served to develop the country by getting a lot of foundations built in social and cultural areas.

Many evaluations have been made upon "Valide Sultans" and Haseki Sultans who were wives of Sultan in the sense that those women interfered to the ruling of the empire. These assessments are generally negative due to the patriarchal nature of the culture and ratherly extremist content and far from objective assessments and biased. Even some writers with the description of "Women Reign", indicated this structure as the biggest cause of stagnation and decline. Some television series are reinforcing strongly this perception with commercial concerns.

Major figures of so called "Women's reign" period are, Mahidevran Sultan Hürrem, Nurbanu Sultan, Sultan Safi, Kose and Hatice Turhan Sultan. Their common feature is being raised to Valide Sultan or Haseki Sultan from concubinage, immigrant womanship. As prisoners of war, purchased, or by being presented to the palace, by a request of her family they involved in the life of the palace and reached to the summit of the state. Each of them has a remarkable life story.

We can say that when state lost its former power, narrowed its borders in line with the deterioration in economic and social structures, weakening of the stability, the role and state-run effects of royal women has increased. Although they have established a direct impact

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

on the Sultan, they interfered with the assignment of high rank officials, assignment of tasks to those officials, involved in riots in Istanbul in some periods, they have made many good things for the empire like making trade and commerce agreements with foreign state and dynasties, mediations in times of crisis, charitable works through the public and dynasty. For this reason, ignoring the general and focusing on individual behaviors, will make it difficult to achieve accurate results.

Key Words: Harem, Hurrem, Women reign of the Ottoman Dynasty.

GİRİŞ

Osmanlı hanedanına mensup kadınların devlet yönetimi üzerindeki etkileri konusunda görsel basında birçok program, film ve belgesel çıktı. Bunlar içerisinde Kanuni Sultan Süleyman döneminde Topkapı Sarayı'nda yaşayan valide sultan, kadın efendi ve hasekilerin iktidar üzerindeki birbirleriyle olan mücadelelerinin oldukça dramatik sahnelerle anlatıldığı televizyon dizileri oldukça meşhurdur. Kurgu ile gerçeğin, fantezi ile tarihin iç içe geçtiği bu filmlerde kadınlar iktidar oyununda rakiplerinin önüne geçebilmek için entrikacı, rüşvetçi, menfaatperest, şehvet düşkünü, bencil ve son derece acımasız olarak tasvir edilmektedir. Oryantalist bakış açısıyla yazılan makalelerde ise buna benzer şekilde saray kadınları padişahları baştan çıkaran ve onların üzerinde oluşturduğu etki ile devletin zayıflamasına sebep olan kişiler olarak işaret edilmektedir. Belge ve bilgidен yoksun sadece reyting kaygılarıyla kaleme alınan senaryolara dayanan bu televizyon dizileri gerçek ve kurguyu birbirinden ayıracak bilince sahip olmayan zihinlerde, gerçeğinden oldukça farklı sanal kişi, mekân ve zaman algısı meydana getirerek yanlış bir tarih algısının inşasına yol açmaktadır. Dolayısıyla kişiler, mekânlar ve tarihler gerçek anlamını kaybederek gerçekte olduğundan bambaşka bir kisveye bürünüyor; dün, kendi gerçeğinde bırakılmak yerine bugünün sınır tanımaz tutkularına tutsak edilerek teknoloji eliyle tahrip ediliyor, sonuçta geçmiş bugünün ticari kaygılarına yenik düşüyor ve tarih kapitalist tüketim taleplerine cevap vermesi gereken bir metaya indirgeniyor. Tarihin amacını gerçek mecrasından saptıran bu durumun *“ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendisinde güç bulacak”* bugünkü ve gelecek nesiller açısından sağlıklı sonuçlar doğurmayacağı aşikârdır.

Geçmiş olmayan bir varlık eksiktir. Hafızası olmayan insan tam bir insan sayılamaz. İnsanın ilmen, ahlaken ve fikren sağlıklı gelişebilmesi için geçmişini yeniden yorumlaması lakin gerçeklere bağlı kalarak zamanın egemen diline göre yorumlayarak ileriye taşıyabilmesi gerekir. Toplamların hafızası olan tarih de aynı biçimde gerçeklerin ışığında yeni nesillerin anlayabileceği bir lisanla yorumlanmalı, tarihi kişiler, olaylar, kurumlar ve mekânlar geleceğe bu anlayışa aktarılabilmelidir. İnsanın, kendini ve bugününü geçmiş olmandan anlaması mümkün olmadığı gibi insanların meydana getirdiği toplumların da mümkün değildir.

Harem ve saray kadınları hakkında en çok yazı yazılan olguların başında gelmektedir. Onun devlet mahremiyetini yansıtmaları dolayısıyla dışarıya kapalı olması yerli ve yabancı yazarların merakını pek çok zaman tahrik etmiştir. 19. yüzyılda diplomat, tüccar, asker, büyükelçi vs. sıfatlar altında saraya giren Avrupalılar ancak bu yüzyıldan sonra daha gerçekçi yorumlar yapıp konuyla ilgili daha ikna edici yazılar yazabilmişlerdir. Ondan önceki dönemlere ait yazılanların pek çoğu, oryantalist bakış açısını yansıtan, yazarın kendi tahmin ve zanlarını gerçekmiş gibi ifade ettiği eserlerdir. Örneğin, Erhan Afyoncu'nun National Geographic'te yayımlanan Harem isimli makalesinde, IV. Mehmet (1648-1687) döneminde İngiliz Elçiliği Kâtibi Rycout'un, padişahın

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

geceyi birlikte geçireceği cariyeyi seçmek için iki sıra hâlinde dizilmiş cariyeler arasından geçerken beğendiği güzelin önüne mendil bıraktığını söylemiş olduğunu ifade eder ki Rycout'tan tevarüs eden bu bilgi bir fanteziden öte değer taşımaz.

1- Harem Nedir?

Fatih Sultan Mehmet döneminde yapılan Topkapı Sarayı isimli mekân, içindeki Harem ile padişahın eşi ve çocukları ile aile hayatı yaşadığı bölümdü. Burada haremağaları, valide sultan, haseki sultan, kadın efendiler, kalfa kadınlar, cariyeler¹, hazinedar usta, çaşnigir usta, çamaşır usta, kethüda kadın, hastalar ustası, ebe, sütnine ve dadı gibi kişiler yaşardı. Kızlar Ağası denen bir görevli Harem ile hükümet arasındaki ilişkiyi sağlardı. Daha öncesinde hiç şüphesiz padişahın aile hayatını yaşadığı bir sarayı vardı ancak kuruluş döneminde onun yaşamış olduğu yerin bu denli kurumsallaşmasından ve iktidar oyununda rol alan devşirme kökenli cariyelerin etkinliğinden söz etmek mümkün değildir. Orhan Bey döneminde cariyeler varsa da Fatih Sultan Mehmet döneminde bunların sayısı artmıştı. Fatih Sultan Mehmet'in devleti yeni kanunnamelerle imparatorluk haline getirmesi ve izlediği merkezileşme politikasının bir sonucu olarak cariyelerin yaşadığı harem önem kazandı.

Padişahın şahsında devletin en mahrem alanını teşkil eden Harem'in kendine has kuralları vardı. Düzenin, sessizliğin, itaat ve saygının ilişkilerine egemen olduğu haremağaları, hasekiler, kalfa kadınlar, dadılar, doktorlar, ebeler ve cariyeler arasında iyi işleyen bir işbölümü ve terfi sistemi vardı. Ailesinin rızasıyla ya da İslam savaş hukukuna uygun şekilde esir edilip saraya hediye olarak gelen bir kadın; hizmete lonca teşkilatı kurallarına paralel şekilde çırak olarak başlar, işleri öğrendikçe kalfa olur, en iyileri daha ileri yaşlarda usta olurdu.

M. Çağatay Uluçay, Harem isimli kitabında burasının İslam'ın hükümlerinin icrasından sorumlu Halifenin evi olduğunu, bu yüzden Kur'an-ı Kerim okunması gerektiğini belirttiikten sonra buradakilerin okuma- yazma bilmesinin zorunlu olduğunu vurgular. Uluçay eserinde şunları söyler: "Gerçekten padişah kadınları okuma yazma biliyorlardı. Hemen hemen hepsinin odasında bir kitaplık vardı. Bunların, çoğu zaman günlerini okumakla geçirdikleri sanılıyor. Okumanın yanında cariyelerin bazı müzik aletlerini çalmayı, şarkı söylemeyi, oyun oynamayı öğrendikleri de kesindir. Bunların dışında cariyeler, dikiş dikmesini, dantelâ işlemesini, örgü örmesini de iyi biliyorlardı. Bunları, bu gün onlardan bize kalan eşyalardan ve elbiselerden görüp anlayabiliyoruz. Bu sebeple harem bir kültür okulu ve nezaket yuvası olarak karşımıza çıkmaktadır."² der.

Padişahla daha yakın ilişkisi olanlara gedikli cariyeye denilirdi. Padişahın ilgisini çekerse gözde, şayet padişahın ilgisi daha sonra devam ederse ikbal olurlardı. Padişahın eşi denebilir bir mertebeye yükselen cariyeler Haseki Sultan olurdu. Bu unvan çocuk doğuran kadınlar için

¹ Cariyelik ve cariyeler hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Ali Hatalmış, **İslam Toplumunda Kölelik ve Cariyelik**, Araştırma Yayınları, İstanbul, 2011; Nükhet Erkoç, **Osmanlıdan Cumhuriyete Cariyelik ve Kadın**, Postiga Yayınları, İstanbul 2010; Hasan Tahsin Fendoğlu, **İslam ve Osmanlı Hukunda Kölelik ve Cariyelik**, Beyan Yayınları, İstanbul 2011; Şehzade Korkut, **İslam'da Ganimet ve Cariyelik**, Osmanlı Sistemine İçeriden Bir Eleştiri, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013; Şahin Filiz, "Türban Uğruna Feda Edilen Ülke, Ulus ve Ahlak, Cariyeden Kadına, Kadından İnsana ya da Tersî", Bilim ve Ütopya, 2008, s. 4-30; Necdet Sakaoğlu, "Saraydan Konaklara, Cariyeliğin Binbir Yüzü", Popüler Tarih, 2000, s. 26-31; Hüseyin Çelik, "Kur'an-ı Kerim'de Cariyelerle Evlilik Meselesi", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2011, s. 137-173; Ahmet Kavas, "Cariye de olsalar Onlar Saraylı Ünvanına Sahipti", Kültür, Özel Sayı: Osmanlılarda Kadın, 2009, s. 4-11; Sarayı Ematullah Hatun, "Bir Osmanlı Cariyesinin Şahsi Eşyaları", Kültür, Özel Sayı: Osmanlılarda Kadın, 2009, s. 28-31; Betül İpşirli Ağıt, "18.Yüzyılda Harem-i Hümayun'da Çırağ Edilen Cariyeler", Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, 2011, s. 1-34.

² M. Ali Eren, "Fanteziden Gerçeğe Harem", Aksiyon, 23 Eylül 1995, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-1024-26-fanteziden-gercege-harem.html> (Erişim Tarihi, 14. 09. 2014)

kullanılırdı.³ Cariyelerden isteyen zamanı geldiğinde “çerağ” edilerek saraydan çıkarılır ve Enderun’dan biriyle evlendirilirdi.

Padişaha erkek çocuk doğuran kadının Topkapı Sarayı’ndan ayrılarak Eski Saraya⁴ taşınması gerekirdi. Oğlu büyüyüp sancaklarda valilik yapacak yaşa ve olgunluğa eriştiğinde onunla beraber oğlunun görev mahalline giderdi.⁵ Bu durumun aynı hasekinin birden fazla oğul doğurarak padişah üzerinde etki oluşturmamasını durdurmaya yönelik bir çare olduğunu düşünen yazarlar vardır.⁶

Başlangıçta Mâl Hatun, Nilüfer Hatun, Devletşah Hatun, Gülbahar Hatun gibi Türk kökenli padişah eşleri devletin imparatorluk niteliği kazanmasıyla birlikte yerlerini Mâhidevran, Hürrem, Safiye, Nurbanu, Kösem, Destider, Meyliservet, Dîlnigar, Piristu, Tirimüjgan, Afıtab, Mihrişah, Humâşah, Dilâşub ve Pertevniyal gibi isimlere terk etti. Bunların ortak özelliği ise cariyeye kökenli kişiler olmalarıydı.

Padişah cariyeye kökenli kadınlarla evlendiği zaman genel kural olarak onunla nikâh akd etmezdi. Kanuni Sultan Süleyman’ın Hürrem Sultana kıydığı nikah, Sultan I.İbrahim’in 1648 de cariyesine kıydığı nikah ya da halktan biriyle evlenen Genç Osman’ın 1622’de Ukayla Hanım’a kıydığı nikah veyahut Sultan Abdülmecid’in 1850’lerde Bezmiârâ’ya⁷ kıydığı nikâh gibi bunun istisnaları yok değildi. Ama bu örnekler cariyelerle padişahların nikâh akd etmeden evlenmeleri şeklindeki genel kuralı ihlal etmiyordu. Bunun birçok nedeni olmakla beraber önde gelen nedenlerinden birisi padişahın gücünü nikâh yoluyla sınırlayacak bir engeli bertaraf etmektir. Başka bir nedeni ise Yıldırım Beyazıt’ın eşiyle beraber Ankara Savaşı’nda Timur’a eline düşerek birçok tahammül edilmez azaplar çekmesidir. Yıldırım Beyazıt için gözlerinin önünde eşinin maruz kaldığı hakaretler onur kırıcıydı. Yıldırım Beyazıt’tan sonra tahta çıkan sultanlar kaderleri ne suretle tecelli ederse etsin artık öyle bir felaket karşısında kalmak istemiyorlardı. Özgür kimseleri nikâhlayarak eş almak yerine özgür olmayan ve nikâhsız cariyeye statüsündeki kadınlarla evlenmeye yöneldiler. Bunlara gelecek bir felaket, nikâhlı bir zevceye gelebilecek felakete nispetle çok daha hafif olurdu.⁸

Saray içerisinde yer alan Harem’de⁹ yaşayan kadınların en kıdemlisi ve etkilisi padişah anneleri olan valide sultanlardı. Harem’de en yüksek konum valide sultanlıktı. Bu statünün “cenneti ananın ayakları altına seren” veya “Allah’ın rızasını ana babanın rızasına bağlayan” “ana

³ Murat Belge, **Osmanlılarda Kurumlar ve Kültür**, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 128

⁴ Eski Saray, Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul’un fethini müteakip şimdiki üniversitenin yerinde yaptırılan sarayın ismi idi.Yeni Saray adı verilen Topkapı Sarayı’nın hükümdarların oturma yeri itti hazından sonra bu saray padişahların haremle eski kalfalara tahsis olunmuştu. (Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul,2004, s. 555)

⁵Necdet Sakaoglu, **Bu Mülkün Kadın Sultanları, Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanevendiler**, 2. Baskı, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul 2008, s. 168

⁶ Belge, **a. g. e.**, s. 129

⁷ Sakaoglu, **a. g. e.**, s. 16

⁸ Sakaoglu, **a. g. e.**, s.167

⁹ Harem hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: M.Çağatay Uluçay, **Harem**, Ötügen Yayınları, İstanbul 2011; Leslie P.Pierce,**Harem-i Hümayun (Osmanlı İmparatorluğunda Hükümlerlik ve Kadınlar)**, Osmanlı Araştırmaları Dizisi,Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998; Ahmet Akgündüz, **Osmanlıda Harem (Tüm Yönleriyle)**, Timaş Yayınları, İstanbul 2007; Leyla Saz,**Haremde Yaşam,Saray ve Harem Hatıraları**, DBY Yayınları, Hatıra Dizisi, İstanbul 2010; Şadiye Osmanoglu, **Babam Sultan Abdülhamit, Saray ve Sürgün Yılları**,Timaş Yayınları,Hatıra Dizisi,İstanbul 2009;Miss Pardoe,Harem,Çeviren:Hasan Kaya,Profil Yayınları, 2011; Nurer Uğurlu, **Gravürlerle Osmanlı Sarayı: Harem**, Örgün Yayınevi, 2011; Zeynep Çakır, **Hanedan-ı Âl-i Osman,Sevdiğimiz Osmanlı ve Kabullenmediğimiz Harem**,Yani Asya Neşriyat, 2003; M.Çağatay Uluçay, **Haremden Mektuplar**, Ötügen Yayınları,Tarih Dizisi,İstanbul 2011; Erhan Afyoncu, **“Harem Sırlar Perdesi”**, National Geographic Türkiye, 2006, s. 74-95; Juliette Dumas, **“16.Yüzyılda Osmanlı-Fransız Prensesleri Arasında Bir Karşılaştırma,Osmanlı hareminden Fransız Sarayına”**, Toplumsal Tarih, 2010, s. 77-83

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

gibi yar vatan gibi diyar bulunmaz “ deyimlerinde görüldüğü üzere kültürden beslenen dinsel ve geleneksel yönleri vardı. Philip Mansel’e göre bu unvanı resmen ilk alan kişi II.Selim’in hasekisi III.Murat’ın da annesi olan Nurubanu Sultan, sonuncusu ise Abdülmecid’in kadın efendisi olan V.Muradın annesi Şevkefzadır. Valide sultana saygının gereği olarak izin verilmedikçe huzurunda konuşulmaz, el pençe divan durulur; gelinleri olan haseki ve kadınlar ise onun huzuruna harem üniforması demek olan entariyle çıkarlardı.Valide sultanlara resmen Moğol İlhanlılarının annelerine özgü Mehdi-i Ulya unvanı verilir, yazılı buyruklarına hüküm name denir, bu saygın konumuna paralel şekilde ekonomik güce sahip kılınırlardı.¹⁰

Valide sultan, imparatorluk içinde veziriazamda dâhil olmak üzere en yüksek maaşı alır (günde 3000 akçe) ve genellikle bu ücret padişahlardan, sefirlerden, paşalardan ve devlet adamlarından gelen hediyelerle katlanırdı. Emine Dinceç, Turkish Studies Dergisinde yayımlanan “*Osmanlı Sarayında Eski Bir Türk Geleneği: Yeni Yılda Hediyeleşme*” isimli yazısında Nevruziye olarak her yıl verilecek hediyelerden valide sultan ve diğer saray çalışanların da pay aldıklarını belirtmektedir.¹¹

Bunların dışında ayrıca paşmaklık ve son dönemlerde tahsisat-ı hümayun adı altında belli düzeyde bir gelir tahsis edilir ve dahası onların şahsi sermayeleriyle özel çiftlik ve arazi sahibi olmalarına müsaade edilirdi.¹² Bayram, düğün,doğum gibi vesilelerle dağıtılan ayni ve nakdi hediye ve atıyyelerden¹³ de payları olurdu.¹⁴ Padişahın bir memuru olan sadrazama kıyasla padişah üzerinde belli düzeyde bir etkiye sahip valide sultanlarda bu kadar yoğun siyasi ve ekonomik güç temerküzünün kendine uygun zeminde farklı akış mecraları araması kaçınılmazdır. Ki günümüzde iş adamları derneklerinin, ticaret odaları ya da kasaba ve şehirlerin önde gelen zengin ailelerinin işlerini yürüttükleri bölge içerisinde siyaseti ilgilendiren atama, tayin, devlet teşviki, hükümet politikaları gibi gelişmeleri yakından takip ettikleri hatta mantıklı davranarak ekonomik ve ticari çıkarları icap ettirdiğinde bunları yönlendirmeye çalıştıkları bilinen gerçeklerdir. Bu işin tabiatında vardır. Zira bu kişilerin bölgesel düzeyde yürüttükleri iş ilişkileri; ülkesel düzeyde faaliyet gösteren devlet aygıtının izlemiş olduğu ekonomik, güvenlik, maliye ya da ticaret politikalarından çok da bağımsız değildir.

Padişahın erkek çocuklarının statüleri, yetki, görev ve sorumlulukları da belliydi. Doğduktan sonra sarayda özel hocalardan ders alırlar, sonra yanlarına tayin edilen Lalaların rehberliğinde sancak valiliği yaparlar, bir ihtimal diğer kardeşlerini ortadan kaldırıp tahta otururlardı. Yıldırım Beyazıt, Çelebi Mehmet, II.Beyazıt ya da Yavuz Sultan Selim gibi padişahlar bu duruma örnektirler. Duraklama Dönemi’nde ise 1603 yılından itibaren sancağa çıkmayıp ağabeyinin göz hapsinde bir sarayda kafes hayatı yaşarlardı. Ancak padişah kızlarının durumu daha karmaşıktı. Onlar da küçük yaştan itibaren nedimeler eşliğinde bir sarayda yaşarlardı, özel hocalardan ders alırlar vakti geldiği zaman ise saraydan birisiyle ya da komşu devlet yöneticilerinden biriyle evlilik yaparlardı. Evlendiği zaman kocası çoğunlukla İstanbul dışında göreve gider ama o İstanbul’da kalırdı. Bu tür evliliklerin başka zorlukları da vardı. Mesela yakın

¹⁰ Philip Mansel, **Dünya’nın Arzuladığı Şehir,Konstantinopolis, 1453-1924**, Sabah Kitapları, Çeviri: Şerif Erol,İstanbul, 1996, s. 17

¹¹ Emine Dinceç, “ *Osmanlı Sarayında Eski Bir Türk Geleneği: Yeni Yılda Hediyeleşme*” Turkish Studies,International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, ISSN:1308-2140, Volume 4/8 Fall 2009, s. 1061

¹² Mansel , **a. g. e.**, s. 86

¹³ Atiye-i Seniyye: Padişahların verdikleri hediyeler hakkında kullanılır bir tabirdir.Arapça bir kelime olan atiye; hediye, bahış demektir. Padişahlar muhtelif vesilelerle saray ve hükümet hizmetinde bulunanlara atiye verirdi.Atiye olarak para verildiği gibi, kılıç, saat, enfiye kutusu da verildi. (Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 110)

¹⁴ Ali Akyıldız, **KadınEfendi**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 24, İstanbul, 2001, s. 96

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 10 Fall 2014

tarihimizde Sultan Abdülmecit'in torunu Emine Naciye Sultan askeri bürokrasiden Enver Paşa'yla 1911 yılında evlilik yapmasına rağmen bu çiftlerin ilk buluşmaları 1914 yılıdır.¹⁵

Bu evlilikler padişah kızının şahsi arzusundan çok devletin içerde ve dışarıdaki yüksek çıkarları istikametinde gerçekleşirdi. Bu evliliklerin siyasi yönü¹⁶ insani yönüne ağır basardı. Dolayısıyla Osmanlı hanedanına mensup kızlar, başlangıçta Anadolu'daki beyliklerden beyler ve oğullarıyla evlendirilmişlerdir.

Bugünkü bilgilerimize göre bunların ilki I. Muradın kızı Melek Hatun'dur. Karamanoğlu Alaeddin Ali Beyle¹⁷ evlendirilmiştir. Bir iddiaya göre Melek Hatun kocası ile babası ve kardeşi Yıldırım Beyazıt arasında adeta bir aracı vazifesi görmüştür.¹⁸ Daha sonra bu örnek tekrarlanmıştır. I. Mehmet'in kızı İlaldı Hatun da Karamanoğlu İbrahim Bey'le evlenmiştir.

Yıldırım Beyazıt'ın oğlu Süleyman Çelebi taht kavgasını sürdürdüğü sırada kardeşi Fatma Hatun'u erkek kardeşi Kasım'la birlikte Bizans İmparatoru'na rehin vermişti. Bu doğal olarak bir evlenme değildi ama hanedandan bir kadının siyasi bir araç olarak kullanılmasının bariz bir örneği idi. Daha sonra Çelebi Mehmet tahtın rakipsiz sahibi olunca bu kız kardeşini İstanbul'dan aldırıp yanına getirtmiştir.¹⁹

Padişah kızları, devletin iç siyasetindeki güç mücadelelerinin içinde de yer almışlardır. Burada padişah kızlarının evlenmelerindeki amaç herhangi bir biçimde toplumda güçlenmiş kişilerin saraya damat edilerek yakın karar ve uygulama mekanizmaları içine alınmaları ve denetim altında bulundurulmalarıdır. Mesela Kanuni Sultan Süleyman; kız kardeşlerini, kızını ve kız torunlarını devrin ileri gelen paşalarıyla evlendirmiştir. Kız kardeşi Hatice Sultan'ı ünlü Damat İbrahim Paşa ile; Şah Sultan'ı, ünlü bir tarihçi ve sadrazam olacak Lütfi Paşa ile; Fatma Sultan'ı Kara Ahmet Paşa'yla; kızı Mihrimah'ı Rüstem Paşa'yla evlendirmiştir. Daha sonra Mihrimah'ın kızı Hümaşah Ayşe, Semiz Ahmet Paşayla; İsmihan da Sokullu Mehmet Paşa'yla evlendirilmişlerdir..

İstikrarın kalmadığı ve tam bir alt üst oluşun yaşandığı Duraklama Dönemi'nde bu küçük sultanlar daha iki üç yaşındayken evlendirilmişler, onun evlendirildiği devlet adamı kolayca gözden düşüp idam edilmiş böylece küçük sultanlardan bazısının on sekizine gelene kadar hemen hemen hiç tanımadığı beş altı kocayla evlenip dul kaldıkları görülmüştür.²⁰ Dönemin Avrupalı seyyahlarının günlüklerinde genç yaşta evlenmesine rağmen kocasını pek az tanıyan padişah kızlarından bahsedilir.²¹

¹⁵ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Neval Milanlioğlu, **Emine Naciye Sultan'ın Hayatı(1896-1957)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.

¹⁶ Serap Sunay, Tanzimatın İlk Saray Düğünü, Sultan II.Mahmut'un Kızı Atiye Sultan'ın Ahmet Fethi Paşa ile Evliliği, Belleten 7/222, s. 128

¹⁷ Aladdin Ali Bey, Karamanoğlu Halil Bey'in oğludur.1350 lerde Karamanoğulları Beyliği'ne hükümdar olduğu sanılıyor.Osmanlı-Karamanoğlu münasebetleri ilk onun zamanında başladı.I.Murat Anadolu'nun bu en güçlü beyliğine karşı düşmanca politika izleyerek diğer Türk beylikleri üzerinde de etkisi olan bu beyliği karşısına almak istemiyordu. Bu yüzden kızı Melek Hatun'la onu evlendirerek iki beylik arasında akrabalık kurmaya çalıştı.Ancak buna rağmen Osmanlıların Batı ve Orta Anadolu'da genişlemesi mesela Germiyanogullarından evlilik yoluyla Kütahya,Simav ve Emet'i,Hamitoğullarından satın almak suretiyle Isparta,Burdur ve Yalvaç'ı alması kendilerini Anadolu Selçuklu Devleti'nin mirasçısı olarak görmesi sebebiyle Karamanoğullarını rahatsız etti. Bu yüzden iki beylik arasında ilişkiler dostça başladı,düşmanca gelişti ve yine düşmanca bitti. Osmanlılara karşı bu düşmanlık politikasının en güçlü simalarından birisi Alaeddin Ali Bey'di. I.Murat tarafından yenilmiş ancak yine onun tarafından bağışlanmıştı,lakin yine isyan ederek Osmanlı Devleti için Anadolu'da bir çıban başı halini aldı..Yıldırım Beyazıt Anadolu Türk siyasi birliğini sağlama politikası istikametinde 1398'de Konya'yı ele geçirerek Alaeddin Ali Beyi yakaladı ve idam ettirdi.

¹⁸ Belge, a. g. e., s.137

¹⁹ Belge, a. g. e., s.197

²⁰ Belge, a. g. e., s.138

²¹ Baron De Tott, **18.Yüzyılda Türkler**,Tercüman 1001 Temel Eser, s. 42

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

Sultanefendi, İsmetpenah, Aliyyetüş'şan lakaplarıyla anılan padişah kızlarının erkek çocuklarına ise unvan olarak "Sultanzade" kızlarına ise "Hanımsultan" denilmekte ancak bu torunların çocuklarına herhangi bir san tevarüs etmiyordu.²²

Padişah annesi, eşi ve kızları ile diğer akrabalarının kendilerine ait devletçe tahsis edilen hasları ve paşmaklıkları ile kendi özel çiftlik, arazi, servet gibi menkul ve gayri menkul malları vardı.²³ Onların zaman zaman siyasi, ekonomik ya da insani nedenlerle iktidar değişikliklerinde rol oynadıkları²⁴, azil ve atamalara müdahale ettikleri²⁵, padişahları yönlendirdikleri,²⁶ Yeniçeri kışkırttıkları, rüşvet aldıkları iddia edilse bile tarihi bir vakıa olarak, hanedan mensubu hiçbir kadının tahtta hak iddia ederek devlete isyan etmesi nedeniyle en ağır had cezası olan idam cezası almadığı ileri sürülebilir.²⁷

2- Türk-İslam Kültüründe Kadın

Halifenin görevlerinden birinin ordunun başında sefere çıkması, Müslümanlara Cuma günleri hutbe okuyarak imam olarak namaz kıldırmak olduğunu, râşit halifelerin erkek olduğu bu yüzden de kadınların dini ve pratik sebeplerle halife olamayacağı dolayısıyla hanedan mensubu kadınların erkek şehzadeler gibi taht üzerinde hak iddia etmesi yüzünden cezalandırılmayacağı ileri sürülebilir. İslam'ın ana kaynakları itibarıyla devlet başkanlığıyla ilgili herhangi bir hüküm içermemesi ve halifenin ismi, yaşı, cinsiyeti, boyu, vs. özelliklerinin durumun icabına göre İslam tarafından nasa bırakılmasını bir yana koysak bile gerek tarihi Türk gelenekleri, gerekse de Anadolu'nun sosyolojik durumu, saray kadınları olarak isimlendirilen kişilerin devlet yönetimi dahil olmak üzere siyasetin içerisinde aktif olarak yer almasını kolaylaştıran hatta biraz da teşvik eden bir özelliğe sahip olduğunu iddia etmek mümkündür. Bu durum biraz da kadının Türk toplumundaki statüsüyle ilgilidir. Bu statüyü doğuran anlayışın izlerini en eski Türk destanlarında, yazıtlarında ya da hikayelerinde sürmek mümkündür.

Türklerin Yaratılış Destanı'nda Kayra Han'a, yalnızlık içinde düşünürken suda Ak Ana şeklinde belirterek ona insanı yarat diyen bir kadındır.²⁸

Orhun Yazıtları'nda Bilge Kağan, "*Tanrı, Türk Milleti yok olmasın diye babam İltiş Kağan'ı, annem İlbilge Hatun'u tutup yukarı kaldırmış*" diyerek hakan ve onun eşine eşit önem veren bir anlayışın ipuçlarını verir. Oğuznamelerde, Burla Hatun mükemmel bir eş olarak, Banu Çiçek iyi bir savaşçı olarak, Deli Dumrul'un annesi canını oğlu için feda eden bir anne olarak, Selcan Hatun kocasını kurtaran bir eş olarak karşımıza çıkar. Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü Dede Korkut Hikayesi'nde ise kadın, oğlunu kurtarmaya çalışan bir ana karakterlerinde karşımıza çıkar.²⁹ Oğuzlarda, kaç-göç şeklinde kadınların erkeklerden kaçması şeklinde bir gelenek yoktu.³⁰ Anadolu Selçukluları döneminde yaşamış Gevher Nesibe Sultan'ın 1205'te Kayseri'de yaptırdığı

²² Mansel, a. g. e., s. 14

²³ Nicolea Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çeviri: Nilüfer Epçeli, 3. Cilt, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 161.

²⁴ John Feely, *Osmanlı Sarayı, Bir Hanedanın Öyküsü*, Çeviren: Ayşegül Çetin, Remzi Kitapevi, İstanbul 2005, s. 99

²⁵ Şemdânizade Fındıklılı Süleyman Efendi, *Tarih-i Mür'it-i Tevarih*, I. Cilt, M. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yayınları: 2088, İstanbul, 1976, s. 25

²⁶ Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selaniki, 1003-1008/1595-1600*, Hazırlayan Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, s. 441

²⁷ Ayşe Özdemir Kızılkın, *Osmanlıda Kadın Hapisaneleri ve Kadın Mahkumlar (1839-1922)*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Isparta 2011, s. 130

²⁸ Cemal Anadol, *Tarihe Hükmeden Millet Türkler*, Bilge Karınca, İstanbul, s. 67

²⁹ Samet Alcı, *Oğuznamelere Göre Türk Toplumunda Kadın*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2013, s. 70

³⁰ Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi, Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe*, Bilgi Yayınevi, 5. Basım, İstanbul, 2005, s. 253.

Bimaristan isimli hastane bugün yapı olarak bugüne ulaşan Anadolu'nun en eski hastanelerinden birisidir.³¹

Tuğrul Bey önemli işlerini hanımı Altuncan'a danıştı. Melikşah'ın iki eşi Terken Hatun ve Zübeyde Hatun'un vezir üzerinde önemli etkileri vardı. Alaeddin Tekiş'in eşi Terken Hatun ve Perihan Hanım da ayrıca örnek gösterilebilir.³²

İranlılara karşı savaşan Yıldı Türklerinin hükümdarı Tomris Hatun, Delhi Sultanı Raziye Begüm Sultan, Kazan hükümdarı Süyün Bike sultan olmuş kadınlardır ve bunlardan bahseden dönemin kaynakları sırf kadın oldukları için onlardan kötü bir şekilde bahsetmezler. Tersine vatan sevgileri, cesaretleri, başarıları, zekaları, azimleri ve yetenekleriyle övülürler.

Türklerde bu anlayışa karşılık diğer toplumlarda kadına karşı farklı bir bakış açısı vardı. Ortadoğu toplumlarında mesela İslam öncesi cahiliye dönemi Araplarında kız çocuk sahibi olmak toplum içinde küçük düşmeye sebepti. Kız çocuğu doğduğu zaman utançtan yüzleri kızarırdı. Bu utancı yaşamamak için onları canlı olarak toprağa gömdükleri sıkça tekrarlanan gelen bir olgudur. Yahudi ve Hristiyan topluluklarda da kadına ve kadınlığa olumlu anlamlar yüklenmez. Kadının erkekten sonra ve ondan bir parça olarak yaratılması, erkeğin kadına ad koyması erkeğin hâkimiyeti ve kadının ona baş eğmesi olarak yorumlanmaktadır. Bu dinlerde ibadette kadının rolü ikinci derecededir. Kadın din görevlisi olamaz. Yahudilikte kadınlar cemaatten sayılmazlar ve cemaatle ibadete iştirak edemez sadece uzaktan izleyebilirler. Kadınlar cenaze törenlerine de katılamazlardı. Hristiyanlıkta ise kilise babalarının kadınlara dair görüşleri genelde olumsuzdur. Hristiyanlık kültüründe Havva yani kadın yasak meyveyi Adem'e yani erkeğe yedirerek beraberce cennetten kovulmalarına böylece insan neslinin günahkar olmasına sebep olmuştur. Onlar Havva'yı ilk günah sonucu sadece şehveti değil ölümü de dünyaya sokması sebebiyle ayıplarlar.³³

İslam'ın doğuşu ile birlikte ortadoğuda bu bakış açısına alternatif yeni bir bakış açısı ortaya çıkmıştır. Kuran-ı Kerim'de gerek yaratılış gerekse hak ve sorumluluklar yönünden erkeklerle eşit konumda olan bir kadın portresi çizilmektedir³⁴. İslam tarihinde ise kadınların sosyal hayatın içerisinde aktif olarak yer aldıkları görülür.

Hız Peygamber'in sahabelerinden aldığı İkinci Akabe Biatı'na³⁵ ve Bey'atür-Rıdvan'a kadınların da katılması, Uhud ve Huneyn savaşlarına katılan Ümmü Süleym ve Ümmü Haram gibi kadınlar ile Uhud'a katılan Ümmü Salit ve Hayber Gazvesi'ne iştirak eden Ümmü Sinan el-Eslemiyeye isimli kadınlar; kadınların İslam'ın ilk yıllarında hiç de sosyal ve siyasi meselelerden uzak durmadıklarını göstermektedir. Hz. Ömer'in kadınlara ödenen mehre bir üst sınır getirme teşebbüsünde, bir kadının; "Allah, kadınlara verilen mehrin yüklerle olsa bile geri alınmayacağını beyan ederken siz nasıl buna sınır getirirsiniz" diye itiraz etmesi üzerine Hz. Ömer'in bundan vazgeçmesi buna basit birkaç örnektir.³⁶ Hz. Ömer'in vefatı üzerine kimin halife olacağı konusunda Medine'nin ileri gelenleriyle görüşen Abdurrahman Bin Avf, Hz. Osman'ı halife olarak belirlerken

³¹ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Yayınevi, 8.Basım, İstanbul, 2005, s. 3 43

³² Mehmet Akif Aydın, *"İslam'da Kadın"*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 24, İstanbul, 2001, s. 93

³³ Ömer Faruk Harman, *"Kadın"*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, s. 84-85

³⁴ "Bunun üzerine Rableri, onların dualarını kabul etti. (Dedi ki:) Ben, erkek olsun kadın olsun -ki hep birbirinizdensiniz- içinizden, çalışan hiçbir kimsenin yaptığını boşa çıkarmayacağım." (Ali İmran, 195. Ayet)

"Ve mü'min erkekler ve mü'min kadınlar, birbirlerinin dostlarıdır. Ma'ruf ile emreder ve münkerden nehy ederler (yasaklarlar) ve namazı ikâme ederler ve zekâtı verirler. Allah ve O'nun resûlüne itaat ederler. İşte onlar, Allah, onlara rahmet edecek. Muhakkak ki Allah; Aziz'dir, Hakîm'dir." (Tevbe Suresi, 71. Ayet)

³⁵ Biat bir hükümdarın hükümetini kabul ve tasdiki ifade eden bir tabirdir. Bir adamın bir Emire biat etmesi sanki o adamın umur ve hususatını rû'yet ve idareye o emiri vekil ittihaz ve onun icraatına bila itiraz itaati taahhüt eylemesi demektir. (Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 228)

³⁶ Akyıldız, a. g. e., s. 92

erkeklerin yanı sıra kadınların da fikrini almıştır. Hz Osman'ın yaptığı tayinler sebebiyle eleştirilmesi üzerine bundan böyle sahabenin ileri gelenlerinin ve bu arada Hz. Peygamber'in hanımlarının görüşünü almadan tayin yapmayacağını söylemesi en azından peygamber hanımlarının Medine siyasi yapısındaki etkin rolünü göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Yine Hz Ali'nin hilafetinin ilk yıllarında Cemel Vakası ile sonuçlanan olaylarda Hz Aişe'nin siyasi rolü çok belirgindir ve hiç kimse ona kadın olması sebebiyle itiraz etmemiştir.³⁷

3-Osmanlı Türkiye'sinde Kadınlar

Fuat Köprülü'nün Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu isimli eserinde işaret ettiği üzere Osmanlı Devletinin kuruluşunda rol oynayan toplumsal zümrelerinden birisi de Bacıyan-ı Rum'dur. Kısaca Anadolu kadınları olarak da tercüme edilebilecek bu terkipte geçen kadınların en önemli özelliklerinden birisi iyi ata binip iyi silah kullanmalarıydı. Moğolların 1243 yılında Kayseriyi kuşatan Moğollara karşı şehri savunanlardan bir grup da bu kadınlardı.³⁸ Zira Osmanlılarda toplumun esas unsuru olarak kadının algılanması söz konusudur.³⁹

D'ohsson, ergenliğe erdikten sonra hemen sonra kızların evlendirildiğini, sade ve nezih bir hayat yaşamak istedikleri için koketliğin ne olduğu bilmediklerini;⁴⁰ Philip Mansel kadınların aynı zamanda yoğun bir şekilde köle alım satımı da yaptıklarını, mimarlığın İstanbul'un varlıklı kadınlarının başlıca meraklarından birisi olduğunu,⁴¹ Gerard de Nerval ise İstanbul'da Serasker Meydanı olarak isimlendirilen yere kadınların ve çocukların çok sık gittiklerinden bahseder.⁴²

Ankara civarında tiftik yününün elde edilmesi ve eğrilmesinde kadınların çalıştıklarını 1554 yılında Alman İmparatorunun elçisi Busbecg görmüştü. Diğer taraftan 1530 tarihli Aydın kanunnamesinde bildirildiğine göre bu bölgede toprak sahibi kadınlar arazilerini ektirerek tarım yapabileceklerdi.⁴³

1584-1602 yılları arasında İstanbul'da bulunan İngiliz tacir John Sanderson'un gözlemlerine göreyse Aksaray'ın güneyinde Silivri Kapı tarafında Avret Pazarı denilen meydan kadınlara ait bir çarşıydı. Burada kadınlar yaptıkları el işlerini gene kadınlara satarlardı.⁴⁴

Suraiya Faroghi, 1678 tarihinde Bursa'nın iki varlıklı kadını olan Hacce Saliha ve Havva Hanım'ın malvarlıklarını incelediği çalışmasına göre Bursa'daki ip eğirme tezgahlarının yaklaşık yarısının ya sahibi ya da kullananı kadındı. Dokuma tezgahları evde bulunduğunda kadınlar dokumacı olarak da çalışırlardı⁴⁵. Hatta adı geçen yazar; Bursalı kadınlara gayri menkul olarak geçmiş olan mirasın satışından elde edilen paraların bir bölümünün bu kadınlarca tefecilikte kullanıldığını, Orta Anadolu kadınların bağ bahçe almalarının sıkça rastlanan bir durum olduğunu, 16. yüzyıl sonundan itibaren miri arazilere ilişkin kuralların değişmesiyle birlikte az sayıda kadının çiftlik ve tarla sahibi olmaya başladıkları sonucuna varır.⁴⁶

³⁷ Akyıldız, a. g. e., s. 90

³⁸ Mikail Bayram, "Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) ve Fatma Bacı," Türkler, Cilt 6, s. 375

³⁹ Said Öztürk, "Osmanlıda Çok Evlilik", Türkler, Cilt 10, Yeni Türkiye Yayınları, s. 381

⁴⁰ D'ohsson, XVIII. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler, Çeviren: Zehra Yüksel, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 102

⁴¹ Mansel, a. g. e., s. 99

⁴² Gerard de Nerval, Muhteşem İstanbul, Çeviren: Refik Özdek, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1974, s. 20

⁴³ Gülgün Üçel-Aybet, Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1539-1699), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 129

⁴⁴ Üçel-Aybet, a. g. e., s. 128

⁴⁵ Suraiya Faroghi, Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak, Çevirenler: Gül Çağalı, Güven-Özgür Türesay, 3. Baskı, YKY, İstanbul, 2008, s. 240

⁴⁶ Faroghi, a. g. e., s. 250

XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde Kayseri’de mahkeme kaydı yapılan mal ve emlak satışlarının yüzde 40’nın taraflarından en az biri kadındır. İşlemlerin üçte ikisinde kadınlar satıcı, üçte birinde alıcı durumundadır.⁴⁷

Hatta 25 Mayıs 1573’te Eyüp Sultan’da kadınların kaymakçı dükkanlarına girmelerinin ve burada Hristiyan reayadan kimselerin bulunmasının sorun oluşturduğu bunun üzerine padişahın Kadı Efendi’ye bunun men’ini emrettiği⁴⁸ ya da genç kadınların erkeklerle peremelere⁴⁹ binmelerinin şikayet konusu olması üzerine yine padişahın 1 Aralık 1580 de Kadı Efendi’den bunun önlenmesini⁵⁰ istediğine⁵¹ dair hüküm ve buyruldukları o dönemde rastlanan durumlardı. Hatta bazı seyyahlar Türkiye’deki kadar kadınların bütün serzenişlerden muaf olduğu ve çok fazla özgürlüğün olduğu bir ülke görmediği düşüncesindedir.⁵²

Veysel İpekçi’nin “II. Abdülhamit Dönemi İstanbul Sanayi” isimli çalışmasında belirtildiği üzere bu padişah döneminde üretim faaliyetini sürdüren Osmanlı Kibrit Fabrikasında 1897 yılında 121 kadın, 80 erkek işçi ile toplamda 201 personel mevcuttur.⁵³

Mehmet Demiryürek’in Turkish Studies dergisinde yayınlanan, “ Kıbrıs Şer’iye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Kıbrıs’ta Kurulan Para Vakıfları (Vakf-ı Nükud)” isimli makalesinden yazarın incelemiş olduğu dönemde kurulan 21 para vakfından 8 tanesi kadınlar tarafından kurulmuştur. Vakfın sicile kaydı sırasında, bu kadınlardan hiç birisi mahkemede hazır bulunmamışlardır. Mahkemede vekillerini göndererek onlar tarafından temsil edilmişlerdir.⁵⁴

Şahika Karaca, Turkish Studies dergisinde yayınlanan “Modernleşme Dönemi Türk Romanında Evden Kaçan ve Eve Sığınan Kadınlar” isimli makalesinde Fatma Aliye Hanım, Emine Semiye Hanım, Reşat Nuri Güntekin ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi bazı Tanzimat romancılarının eserleri üzerinden modernizm, kadın ve ev kavramlarını irdelemiştir. Burada kadınlar geleneğin kuvvetli koruyucuları olarak ailenin devamını sağlamakta önemli bir fonksiyon yüklenirler. Bu dönem romanlarında aile kurumunun devamı için kadın kahramanlar kendilerini feda etmekten kaçınmazlar. Fatma Aliye’nin *Muhadarat*’ında Fazıla geleneksel değerlerin koruyuculuğunu yüklenerek Mukaddem’in kaçma teklifini reddeder. Fazıla’ya göre baba evi ancak babanın rızasıyla terk edilebilir.⁵⁵ Dolayısıyla kadınlar iş hayatının içerisinde oransal olarak

⁴⁷ Feely, a. g. e., s.88

⁴⁸ “....sulehanın tilavetine ve istima’-ı ezan-ı şerife mani ve kaymakçı dükkanlarına bazı nisa taifesi kaymak yemek bahanesiyle girip oturup namahremeler cem olup hilaf-ı şer’ vaz’ ve te’addileri vardır deyu Müslimler haber verdiklerin bildirmişsin.İmdi şer’-i şerife muhalif bu asıl hususlar men’ ve ref’ olunmak mühimmat-ı umur-i şeriyedir.” (Fi 23 Muharrem 981/25 Mayıs 1573)

⁴⁹ Pereme gondola benzeyen bir tür kayıktır.

⁵⁰ “Peremeciler kethüdasına hüküm ki bundan akdem taze avretler ile bazı levendat peremeye girip gezmesin deyu peremecilere tenbih olmağla fukaradan ihtiyar hatunlar dolmuş pereme ile öte yakaya geçmek istediklerinde ehl-i ırz taifesi mani olup fukarayı rencide eyledikleri istima’ olunmağın buyurdum ki....şer’-i şerife muhalif taze avretler levend taifesiyle peremeye girip gezmekten hazer edesin ve peremecilere tenbih ve te’kid ve agah eylesin.” Fi 23 Şevval 988/1 Aralık 1580

⁵¹ Ahmet Refik, **Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı**, Hazırlayan: Abdullah Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:791, Ankara, 1987, s. 61

⁵² Asuman Karabulut, **Elizabeth Lady Cravenin 1785—1786 Yıllar Arasında Osmanlı İmparatorluğuna Yaptığı Seyahati**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2011, s. 121

⁵³ Veysel İpekçi , **II.Abdülhamit Dönemi İstanbul Sanayi**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012, s. 75

⁵⁴ Mehmet Demiryürek, “ Kıbrıs Şer’iye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Kıbrıs’ta Kurulan Para Vakıfları (Vakf-ı Nükud)”, Turkish Studies,International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, ISSN:1308-2140, Volume 4/8 Fall 2009, s. 1024

⁵⁵ Şahika Karaca, “*Modernleşme Dönemi Türk Romanında Evden Kaçan ve Eve Sığınan Kadınlar*”, Turkish Studies , International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, ISSN:1308-2140, Volume 8/1 Winter 2013, p.1817- 1827,

erkeklerle kıyasla düşük olsalar bile aktif biçimde yer alırlar ve toplumsal hayattaki saygın mevkilerini korurlar.

Anadolu'da kadını varlık olarak ikinci plana iten, salt dışı olduğu için onda zeka, yetenek ve beceri anlamında bir noksanlık arayan, kadın elini uğursuz saydığı için onun dokunduğu her şeyi berbat edeceği şeklinde bir anlayış kendine yer bulamadığı gibi bu anlayış daha sonra dışarıdan Anadolu ve Türk kültürüne ithal olunmuştur. Çünkü kadın denen varlığın daha Hititlerden bu yana kadın Tavananna ünvanıyla ya da Puduhepa, Tanuhepa, Kybele gibi kişi ve Tanrı isimleri şeklinde saygı gördüğü bilinmektedir. Öyle anlaşılıyor ki muhtemelen Yahudiliğin ve Hristiyanlığın doğup büyüdüğü Ortadoğu toplumlarıyla İslam üzerinden yaşanan kültürel etkileşim sonucunda bu toplumlara ve bilhassa cahiliye dönemi Araplarına ait anlayış ve yaklaşımlar İslam dininin gereği gibi algılanıp kültür hayatımıza dâhil olmuşlardır. Ya da bu toplumların yaşadığı Avrupa, Balkanlar ve Rusya dâhil coğrafyalarla kurulan ticari ilişkiler beraberinde bu önyargı ve inançları Anadolu'ya taşımıştır. Saray kadınları da bu ön yargıdan nasibini almıştır.

Devlet yönetimi bağlamında ise sebebi ne olursa olsun bir vakıa olarak Harem'de yaşayan kadınların kanunnamelere ve devlet teamüllerine aykırı biçimde ister normal dönemlerde isterse normal olmayan dönemlerde olsun devlet yönetimine müdahale şeklinde anlaşılan tavırları⁵⁶ hoş karşılanmamıştır. Koçi Bey Risalesi'nde bunun yansımalarını bulmak mümkündür.⁵⁷ Bu memnuniyetsizlik bu kadınların varlığından çok onların eylemlerinde somutlaştığı düşünülen hukuksuzluğa,⁵⁸ keyfiliğe, liyakatsizliğe, sınırsız tutkularını tatmin isteğine veya iktidarı şahsi çıkarları için kullanma arzusuna yöneliktir.⁵⁹ Ayşe Osmanoğlu, "**Babam Abdülhamit**" isimli Hatıra türü eserinde babası II. Abdülhamit'in kendi annesini bu konuda nasıl uyardığını ayrıntılı biçimde anlatır.⁶⁰

Osmanlı Devleti'nin Duraklama ve Gerileme Dönemlerinde devlet yönetiminde kadınlara şüpheyle yaklaşılmasının ve bunun sonucunda onların geri planda kalmalarının bir nedeni de toplumun ataerkil yapısıdır. Devletin daha beylik olarak kurulduğu andan itibaren izlediği cihat politikası ardı arkası kesilmeyen savaşları, seferleri ve fetih hareketlerini beraberinde getirmiş bunun sınır dışında sebep olduğu tepki Haçlı Seferi gibi yeni savaşlara sebep olarak toplumun erkek nüfusunun sürekli seferber olmasını gerektirmiştir. Savaşlarda alınan ganimetler gibi maddi getiriler ve gazilik manevi kazançlar erkek unsuru güçlendirerek devlet yapısında ön plana

⁵⁶ Stanford Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Türkçesi: Mehmet Harmancı, I. Cilt, İstanbul 1994, E Yayınları Tarih Dizisi, s. 237

⁵⁷ Seda Çakmakçıoğlu **Koçi Bey Risaleleri**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 41

⁵⁸ **Tarih-i Gilmani**, Kamil Su (Sadeleştiren), I. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976, s. 52

⁵⁹ Tarih-i Mür'it-i Tevarih isimli eserde Valide Sultanın hediye karşılığında atama işlerine nasıl müdahale ettiği anlatılır: "...ağa dahi sa'adatın bir vakt gelmesinde iş var deyup zarfını açup nazar ettükde esrara vakıf olacak Valide Sultana firavan hedaya ile varub maddeyi beyan ve hüzn ve büka ile istirham ettikte valide merhamet edüp, gece padişaha varup niyaz ettikde, padişah mahzur beyan etti. Lakin valide bir rütbe iltizam edinmiş ki nihayetinde ey oğul sana validelik hakkımı helal etmem deyecek, padişah gerçi bizim üzerimizde Paşanın hakkı ve hukuku çok, lakin hakk-ı valide cümleden çok deyup Ağayı sadrından ibka etmiş. Lakin vezir bu hususa münfail olur infialini def'e çare nedir deyu valideden istifsa ettikte paşayı def'den özge çare olmaz demekle hazırladığım çekdiri ile bizi buraya irsal ettiler."

(Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi, **Tarih-i Mür'it-i Tevarih**, I. Cilt, M. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları: 2088, İstanbul, 1976, s. 25)

⁶⁰ "Babam, Sultan Azizle Sultan Murad'ın annelerinin devlet işlerine karışmalarının devlet gibi hanedan için asla hayırlı neticeler vermemiş olduğuna kani bulunduğundan tahta çıkışının ertesi günü analığının -Perestu Kadınefendi-elini öperek "siz annesizliğimi bana bir gün hissettirmediniz. Nazarımda öz annemden farkınız yoktur ve mevkiiniz valide sultan mevkiidir. Sarayda da valide sultanlığın bütün s.15 hak ve salahiyetlerine sahip olacaksınız. Fakat devlet işlerine müdahaleye kalkıp şunun bunun himayesini üzerinize almaktan ve rütbe ve memuriyet heveslilerine delaletten katiyen çekinmenizi bilhassa rica ederim" demiş Perustu Kadın da ölüncüye kadar babamın bu arzu ve iradesine riayetkar kalmış. Babam her Cuma günü analığının da selamlık resminde bulunmasını pek isterdi. Büyük annem bazen gizlice selamlıktan sonra evine kaçardı. Babam bunu öğrenince derhal saraydan araba ile yaverler gider, büyükannemi getirirlerdi."

(Babam Sultan Abdülhamit, **Hatıralarım**, Ayşe Osmanoğlu, Selçuk Yayınları, Ankara, s. 15-16-17)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

çıkarmıştır. Gerek devletin askeri yapısı, gerek bu dönemde yaşanması sıradanlaşan korsan baskınları, düşman saldırıları, askeri seferler ve eşkıyalık hareketleri yiğit, sert, savaşçı, tetikte ve daima savaşa hazır durumda olan insanlara ihtiyacı üst düzeyde tutmuş, ancak devlet varsa millet var anlayışı içinde onlarla devleti aşırı ölçüde bütünleştirmiştir.

Kaldı ki başlangıçtan Osmanlı halkını oluşturan Kayı Aşireti Söğüt Kışlağı ve Domaniç Yaylağı arasında konar-göçer yaşam süren bir göçebe toplumdur. Şehirleşme oranının düşük kaldığı, tarımın henüz yeterince gelişmediği ve Kayı dâhil 24 Oğuz boyundan 22'sinin yaşamakta olduğu Anadolu coğrafyasında konar-göçerlik oldukça yaygın bir yaşam biçimiydi. Göçebeliliğin hüküm sürdüğü bu toplumda erkek egemen ataerkil yapısının ortaya çıkması kaçınılmazdı.

4- Saray Kadınlarının Siyasi Faaliyetleri

Saray kadınlarının devlet yapısı ile kültür yapısı arasında sıkıştıkları kuruluş ve yükselme dönemlerinde güçlü padişahların saltanatı süresince kurulu düzenin işleyişinde bir sorun çıkmamış devlet yönetimine sorun yaratacak bir kadın müdahalesi yaşanmamıştı. Ancak daha Kanuni döneminde kendini hissettirmeye başlayan yozlaşma alametleri onun muktedir idaresinde fazla sorun oluşturmaya da ölümünden sonra tahta gelen II. Selim döneminde göze batan bir sorun oluşturmıştı. Onun savaşı sevmeyen ve eğlenceyi yeğleyen zayıf kişiliğinde şekillenen iktidar döneminde, birbiri ardına gelen güçlü ve azimli kadınlar, devlet işlerinde bir hayli söz sahibi oldular ve bu nedenle bu dönem Osmanlı tarihinde Kadınlar Saltanatı olarak anıldı. Harem'in başındaki Nurbanu Sultan bu kadınların ilkiydi⁶¹ ve hem kocası II. Selim üzerinde hem de daha sonra padişah olacak oğlu III. Murat üzerinde güçlü bir etkiye sahipti. Bu etkiyi yeri geldiğinde değişik nedenlerle kullanmaktan çekinmeyecektir. Onun; III. Murat'ın karısı Safiye Sultan'la güç rekabeti devletin yönetimine olumsuz yansımaktır. Kadınlar Saltanatı olarak Ahmet Refik gibi yazarlar tarafından tanımlanan bu dönemi aslında Hürrem Sultan'dan başlatıp IV. Mehmet'in annesi Hatice Turhan Sultan'a kadar daha da genişletmek mümkündür.

Seferlerin azaldığı ve Akdeniz havzasında tam bir nüfus patlamasının yaşandığı ve tam da bu nedenle kadının ön plana çıktığı 16. yüzyılın ikinci yarısında bu durum sadece Osmanlı Devletine mahsus bir durum da değildir. Bu dönemi, Avrupalılar için de kadınlar saltanatı sayılmak mümkündür. Çünkü bu dönemde Avrupa'da da kadınlar hükümdar, hükümdar eşi ve hükümdar çocukları olarak önem kazanıyorlardı. Daha önce de Akitanyalı Eleanor ya da Kastilyalı İsaabel gibi kadın hükümdarlar görülmüştü. Ama 16. yüzyılda Fransa'da Catherine de Medici ya da Naverre Kraliçesi Marguerite ve Jeanne d'albret; Britanya'da Mary, Elizabeth ve Mary Stuart; Hollanda'da da naibe Mary vardı. Osmanlı haseki ve valide sultanların bazıları bunlarla mektuplaşmışlardır. Bunda padişahın bu kişilerle statüsünün denk olmaması sebebiyle onlarla yazışmasının protokol ve teamüllere uygun düşmemesi ama haseki ya da valide sultanlar için böyle statü sorununun olmaması sebep gösterilebilir. Padişah değişen dünya koşullarında bu Avrupalı hanedan mensuplarıyla diplomatik ilişki kurmak ihtiyacı hissetmiş bunu da Osmanlı hanedan mensupları öncelik alarak kişisel yazışmalarıyla gerçekleştirmişlerdir. Burada amaç haseki ya da valide sultanların kendilerini öne çıkarmak değil devlette oluşan nesnel bir ihtiyacı karşılamaktır.⁶² Bu anlamda söz konusu olan Osmanlı hanedanının erkek mensupları ile kadın mensupları arasında bir iktidar mücadelesi değil dönemin değişen siyasi, diplomatik ve iktisadi koşullarının beraberinde getirdiği bir işbölümüdür. Bu iki zümre adeta birbirini tamamlamışlardır.

Bu konuda ilk örnek Hürrem Sultandır. Kralı I. Sigismund'la o ölünce oğlu II. Sigismund'la mektuplaşmıştır. Hürrem'in Osmanlı-Lehistan ilişkilerinin düzgün yürütülmesine katkısı vardır. Kızı Mihrimah ve damadı Rüstem Paşa da Lehistan'la bu yazışmalara katılıyorlardı.

⁶¹ Feely, a. g. e., s. 96

⁶² Belge, a. g. e., s.154

Hürrem Sultan, 1547 yılında İran'daki mücadeleleri için destek almak için İstanbul'a sığınan Şirvanşahlardan Burhan Ali ve Şah İsmail'in oğlu Elkas Mirza yakın ilgi göstermiş, özellikle Elkas Mirza'ya kendi eliyle diktiği ipekli gömlekler, sırmalı giysiler, yatak örtüleri, işlemeli yorgan ve yastık yüzleri hediye etmişti. Onların güvenini kazanarak Safevilere karşı bunlarla ittifak yapmak devletin dış politikasına uygun bir amaçtı.⁶³

Nurbanu Sultan da Venediklilerle dostane ilişkiler kurmuştu. Gianfrancesco Morosini, Nurbanu'nun 1583 yılında ölümünü Venedik'e bildirirken, "*Tüm dünya onun son derece iyiliksever, cesur ve bilge bir kadın olduğu konusunda hem fikirdir.*"⁶⁴ der.

Nurbanu gibi Safiye de yabancı ülkelerin ileri gelenleriyle düzenli olarak mektuplaşmıştı. Ortak düşman İspanyadan dolayı ittifak temin etme arayışının sonucu olarak özellikle İngiltere kraliçesi Elizabeth'le ilişkileri sonucu 1580 yılında III. Murat, deniz aşırı ticaret yapan İngiliz Levantenlere⁶⁵ yedi yıllık bir imtiyaz tanıdı ve İstanbul ile İzmir'de ticaret merkezleri kurmalarına izin verdi.⁶⁶

Haseki ve valide sultanların padişah seferdeyken İstanbul'daki gelişmelerden onu haberdar ettikleri, ya da bir padişah öldüğü zaman yeni padişahın tahta çıkmasında yani iktidarın daha büyük krizlere sebep olmadan el değiştirmesine yardımcı oldukları, İstanbul'da çıkan Yeniçeri isyanlarında bir tür arabulucu işlevi üstlendikleri görülmemiş şeyler değildi. Hürrem Sultan'ın Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan Kanuni Sultan Süleyman'a mektuplarında salt sevgi duygu cümleleri değil, siyasi konulara, aile içi sorunlara, güvenlik işlerine ilişkin haberler de vardır.⁶⁷ 1537 de Avlonya Seferi esnasında padişaha gönderdiği mektupta İstanbul civarında salgın hastalık hakkında ona bilgiler veriyordu.⁶⁸

Daha sonra oğlu I. İbrahim'in(1640-1648 idamından sorumlu tutulsa bile Kösem Sultan gücü nispetinde bir yandan oğlu I. İbrahim'in(1640-1648) saltanat hakkını korumaya çalışırken bir yandan da sahip olduğu siyasi gücü I.İbrahim'in öldürülmesi üzerine devlet elitleriyle iktidarın İbrahimsiz devamının koşullarını müzakere için kullanıyordu.

Kösem Sultan'ın rakibi Hatice Turhan Sultan ise oğlu IV. Mehmet'in kardeşlerini öldürtmesini engellemişti. Sadrazamlığa Tarhuncu Ahmet Paşa'yı veya Köprülü Mehmet Paşa'yı seçecek basireti gösteren de bizatihi padişah IV. Mehmet değil annesi Valide Sultan Hatice Turhan Sultan'dı.⁶⁹ 1808'de II. Mahmut'un hayatını isyancılardan kurtaran Cevri Kalfa bir Harem çalışanıydı.

5-Saray Kadınları'nın Sosyal Faaliyetleri

Padişah eşleri, kızları ve anneleri gibi saray kadınları hanedanın halkla ilişkilerinde de yapıcı bir rol üstlenmişlerdir. Yaptırdıkları birçok vakıf eseri ile yoksul, kimsesiz, yetim, dul, yolcu,

⁶³ Sakaoğlu, a. g. e., s. 170

⁶⁴ Feely, a. g. e., s. 102

⁶⁵ Levanten ya da argo tabiri ile Tatlısu Frengi, Osmanlı Devleti içinde özellikle Tanzimat sonrasında büyük liman kentlerinde yoğunlaşan ve ticaretle uğraşan Hristiyanları tanımlamak için kullanılır. En dar tanım olarak da; şu anki Doğu Akdeniz'e kıyısı olan devletlerde yaşayan Osmanlı döneminde yerleşmiş, Fransız-İtalyan kökenli Katoliklerdir. Yerel Hristiyan nüfusundan (Rum, Ermeni, Süryani...) farklıdırlar. Levanten, İtalya'nın doğusundaki Akdeniz toprakları (Doğu Akdeniz) için kullanılan Fransızca bir tabir olan Levant'ten gelir. Anlamı ise "Levanlı" (Doğulu)'dır. İlk olarak Avrupalıların, Doğuda yaşayan bu Avrupa kökenli insanları küçümsemek için türettiği bir kelimedir. Bu anlamı nedeniyle Levanten tanımı, ilk dönemlerde Levantenler içinde sevilmeyen bir tanımlamadır. (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Levantenler>, erişim tarihi, 13.09.2014)

⁶⁶ Feely, a. g. e., s. 104

⁶⁷ Sakaoğlu, a. g. e., s. 180

⁶⁸ M. Tayyib Gökbilgin, "*Hürrem Sultan*", İslam Ansiklopedisi, 5. Cilt, Milli Eğitim Basımevi, 1977, İstanbul, s. 594

⁶⁹ Belge, a. g. e., s. 136

borçlu, hasta kimselere kol kanat germişlerdir. Gerek İstanbul gerekse devletin değişik bölgelerindeki birçok cami, çeşme, han, köprü, kervansaray, aşevi, şifahane ve bimaristan⁷⁰ onların eliyle hayat bulmuştur.⁷¹ Padişah devlet babanın sert ve otoriter yüzünü temsil ederken onlar devlet ananın müşfik⁷² ve merhametli yüzünü temsil etmişler halkla hanedan arasında bir tür köprü ya da tampon işlevi görmüşlerdir. Padişahın Halife olarak ve Zillullah Fil Arz sıfatıyla Tanrının yeryüzündeki gölgesi olmasının verdiği yüceliğin bir gereği olarak tebdil-i kıyafet haricinde onun halka karışması ya da halkın onu aracısız görmesi mümkün değilken haseki ya da valide sultan gibi hanedana mensup diğer kişiler açısından böyle bir sınırlılık söz konusu değildir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan, I. Selim henüz hayattayken sağladığı birikimle 1518'de Urla'da birçok dükkân satın almış bunun geliriyle cami ve külliye yaptırmıştı.⁷³ Ayrıca, Trabzon'da imaret, medrese; Niş yakınlarındaki Perakan kasabasında câmî; Marmaris'te cami, hamam, han; Manisa'da külliye (Bimarhane,⁷⁴ cami, hamam, imâret, mektep, hangâh,⁷⁵ fırın, kiler, mutfak, ahır vs.) ona aittir.⁷⁶

Hürrem Sultan;⁷⁷ kızı Mihrimah ve damadı Rüstem Paşa, Mimar Sinan'a külliyeler yaptırtarak payitaht İstanbul'u tarihinin en geniş kapsamlı imar kampanyasına açanlardır. Osmanlı kadın sultanlarının hiçbirisi Hürrem Sultan kadar hayır eseri bırakmamıştır. Yaptırdıkları Hürrem adıyla değil, Haseki⁷⁸ Darüşşifası, Haseki Sultan Hamamı gibi haseki ön adıyla anıla

⁷⁰ Bimaristan eskiden mutlak olarak hastane yerinde kullanılır bir tabirdir. Farsça bir kelime olan bimar; mariz, hasta demektir. Darüşşifa da bu makamda kullanılmıştır. Sonraları akıl hastalarının tedavi edildikleri yer olup halk dilinde tımarhane suretinde kullanılan hastaneler resmi kayıtlarda Bimarhane suretinde yazılırdı. (Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 234)

⁷¹ “Asar-ı hayrat-ı celilleriyle şehir-i Konstantiniyye’yi tezyin eylediklerinden ma’da ,selatin-i kiramdâm Şah Sultan ve Ayşe Sultan ve Hadice Sultan ve Gevher Sultan ve Siyavuş Paşa sultanı ve Fatıma Sultan ve İsmihan Sultan ve diğer Fatıma Sultan mezkurat-ı hazeratın her biri şehrin bir canibinde hasbeten –lillahu Teala bezl-i mal-i firavan edüp birer cami’-i şerif ve talebeye tahsil-i ilm için birer imaret-i mümin bina eylemeleriyle İstanbul’a şân verdiler. Bin yetmiş bir senesinin Zilkadesinde Bağçekapusu kurbünde...”

(Telhisü'l-Beyan Fi Kavanin-i Âl-i Osman, Hazırlayan: Sevim İlğürel, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998, s. 51)

⁷² Belge, a. g. e., s. 136

⁷³ Belge, a. g. e., s. 135

⁷⁴ Bimarhane: Eskiden akıl hastalarının tedavi edildikleri hastaneler hakkında kullanılır bir tabirdir. Halk dilinde bunlara “tımarhane” denilirdi. (Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 233)

⁷⁵ Bu tabir tarikat müesseselerinin merkezi yerinde kullanılmıştır. Bunlara Bektaşilerde olduğu gibi tarikatların bazılarında Pir Evi, Pir Makamı da denirdi. Hangaha bağlı olanların büyüklerine Tekke, küçüklerine de zaviye adı verilir. Tekkeler ve zaviyeler bağlı oldukları hangahlar vasıtasıyla maddi ve manevi ihtiyaçlarını temin ederlerdi. (Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 730)

⁷⁶ Mehtap Meçal, **Osmanlı Klasik Döneminde Üç valide Sultan Vakfiyesi, Mukayesesi**, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2011, s. 12

⁷⁷ Hürrem Sultan hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: M.Çağatay Uluçay, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, Ötügen Yayınları, İstanbul, 2011; Galina İ.Yermolenko, **Avrupa Edebiyatı, Tarihi ve Kültüründe Hürrem Sultan**, Koç Üniversitesi Yayınları, 2013; Mehmet Samih Fethi, **Hürrem Sultan**, Panama Yayınevi, 2013; Can Algüvenç, **İki Hanım Sultan Hürrem ve Mihrimah**, Kaynak Kitaplığı, 2013; Dudu Şirin Oluk, **Kanununin Hayatındaki Üç Kadın, Hafsa Valide Sultan-Hürrem Sultan-Mihrimah Sultan**, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2013; Ayşe Özakbaşı, “**Hürrem Sultan**”, Tarih Dergisi, Sayı: 36 (2000), s. 347-404; Abide Doğan, “**Türk Tiyatrosunda Hürrem Sultan**”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Özel Sayı, 1999, s. 83-91; Abide Doğan, **Romen, Sırp ve Türk Romanında Hürrem Sultan**, Türkbilgi, 2000, s. 60-72

⁷⁸ Haseki cariyelerden padişahların gözüne girenler hakkında kullanılır bir tabirdir. Bunlar hükümdarın en sevgili zevceleri olup kendilerine “kadın” unvanı verilir ve haslar tayin olurdu. Ayrı ayrı daireleri ve maiyetleri vardı. II. Abdülhamit zamanına kadar Osmanlı padişahlarının eşlerine “haseki” ,çocuklara “haseki sultan” denilmek adeti devam etti. Ondan sonra “kadın efendi” ünvanı kullanılmıştır. Aileleri belli olanlardan saraya cariyeye alınmaması ve bunların hasekilik ve kadın efendilik mevkiine çıkarılmaması saray esrarının harice sızdırılmaması maksadına matuftu. (Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 753)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

gelmiştir. İstanbul/Aksaray'da adı daha önce Avret Pazarı olan Haseki Mahallesi de bu adını onun yaptırdığı darüşşifa, cami, medrese, mektep, imaret, sebil, çeşme ve şadırvanı kapsayan Haseki Külliyesi'nden almıştır. Günümüzde Haseki Hastanesi olarak hizmet veren sağlık yurdunun kurucusu “*sâhib'ü-l hayrat ve'l hasenat merhume Haseki Sultan hazretleridir.*” Ayasofya'nın karşısında Haseki Çifte Hamamı, Eğrikapı'da medrese, Edirne'de cami, imaret, köprü, su yolları ve çeşmeler Cismustafapaşa'da cami, imaret ve kervansaray, Ankara'da cami, Kudüs'te, Mekke ve Medine'deki Haseki imaretleri de onundur⁷⁹.

Hürrem Sultan, İstanbul'da yaptırdığı hayır eserleriyle yetinmemiş İstanbul dışına taşarak Kudüs'te Mekke ile Medine'de ve Edirne'de hayır kurumları kurdurmuştu. Üç ortak dinin bulunduğu Kudüs'teki imareti çok önemlidir. Din farkı gözetmeden insanları değer olarak eşit gören bir anlayışın tezahürü olarak hayır kurumlarını vücuda getirmeye çalışmıştır. Hürrem Sultan'ın Kanuni'den olan kızı Mihrimah Sultan da Edirnekapı'da tek kubbeli bir cami, bir medrese ve hamam, Üsküdar'da iskele başında iki minareli bir cami, bir çeşme ve bir Mihman-Saray yaptırmış, Mekke'ye su getirtmiştir.⁸⁰

Kösem Sultan da önemli hayır işleri yaptırmıştır. Üsküdar'da bir camii ve hamamı vardır ama en gösterişli eseri İstanbul'un çarşılar bölgesindeki Büyük Valide Hanı'dır.

Hatice Turhan Sultan ise yaptırdığı hayır kurumlarıyla en çok hatırlanan valide sultanlardandır. İstanbul Yeni Cami Külliyesi (Yeni Valide Cami), Çanakkale Boğazı'nın Akdeniz girişinde karşılıklı iki savunma kalesi, Kala-i Sultaniye Cami, Anadolu Kavağı'nda Valide Cami, Rumeli Kavağı'nda Valide Cami, Şam-Medine yolunun yeniden yapımı, Hayber yakınında Şakku'l-Acûz menzilineki kuyular, Medine yakınında Bîr-i Cedîd denen kuyu, Bîr-i Zümürred'de su te'sîsâtı, Azak'ta (Rostov) Kal'a-i Sultâniye, Ezdin'de (Attika) Vakıfları⁸¹ Hatice Turhan Sultan tarafından vücuda getirilmişlerdir.

Sultan Dördüncü Mehmed Hanın eşi Gülnüş Sultan da hayır eserleriyle ön plana çıkmıştı. Galata Yeni Valide Cami ve İmareti,⁸² Üsküdar Yeni Cami ve Külliyesi (Mescid, hamam, imâret, sebîl, çeşme, mektep, han, su yolları, lağım, Sakız Adası Cami, Sultan Suyu, Simkeşhane'de⁸³ mescid, çeşme, sebîl, mektep, Bayezid'de Direkli Mescid-i Cami, Hasköy'de Mescid, Edirne'de Çeşme onun tarafından yapılmış eserlerdi.⁸⁴

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselme döneminde saray kadınları yine vardır ama dirayetli ve güçlü padişahlar eliyle işler yolunda gittiği için onların devlet yönetimine müdahalesi söz konusu değildir. Şayet varsa bile bu herhangi bir sorun oluşturmamaktadır. Lakin devletin en geniş sınırlarına ulaştığı ve yozlaşmanın belirtileri devlet yönetiminde ortaya çıkmaya başladığı andan itibaren haklı veya haksız dikkatlerin saray kadınlarına yoğunlaştığını görürüz. Aslında

⁷⁹ Sakaoğlu, a. g. e., s. 179

⁸⁰ M. Çağatay Uluçay, **Padişah Kadınları ve Kızları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1980, s. 39

⁸¹ Meçal, a. g. e., s. 23

⁸² İmareti: Medrese talebesiyle fakirlere yemek pişirilip yedirilen yelere verilen addır. Türkçesi aşevi demek olan imaretlerin hepsinde talebe-i ulûm iâse edilirdi. Talebe tevziatı hitam bulduktan sonra fakirlere ve misafirlere tevziat başlardı. Fukaranın en ziyade toplandıkları imaretler; Laleli, Şehzade ile Üsküdar'da Valide-i Atik ve Mihrimah, Eyüp'te Mihr-i Şah imaretleriydi. (Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 62)

⁸³ Simkeşhane: Gümüş ve altın teller çeken sırmacı ve kılâpdancı esnafın bulunduğu yere verilen addır. İlkın Irgat Pazarında Çorlulu Ali Paşa Cami ve medresesinin yerinde iken sonradan Bayezit'tan Aksaray'a giden cadde üzerindeki binaya nakledilmiştir. Simkeşhane resmi bir müessese halinde idare edilirdi. (Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 227)

⁸⁴ Meçal, a. g. e., s. 36

devletin dengesini kaybettiği ve tüm kurumlarında bir sarsıntı ve kopuş yaşanırken bu durum ortaya bir sorumlu bulma ihtiyacını doğurmuştur. Saray kadınları da bu sorumluluktan belki hak ettiklerinden daha fazla şekilde pay almak zorunda kalmışlardır.

Devletin kuruluşundan itibaren Bâcıyan-ı Rum adıyla rol oynayan toplum ve onların hem cins olarak uzantıları sayılacak saray kadınlarının devletin yükünü taşıırken “*mazarrat menfaat mukabilindedir*” düsturunca buna paralel biçimde devletin nimetlerinden yararlanmak istemeleri insan tabiatına uygundur ve anlaşılır bir durumdur. Bunu engelleyen dini, siyasi ya da pratik duvarların varlığı ikinci planda kalmaktadır. Toplumda saray kadınlarının siyasi işlere talip olmasını mümkün kılan sosyal ve kültürel bir iklim söz konusudur. Türk-İslam terbiyesi ile yetiştirilen saray kadınlarından devlet imkânlarını kendi şahsi çıkarları için kullananlar son derece istisnadır. Normal bir insan topluluğunda görülebilecek kadardır.

Kaldı ki Hürrem Sultan, Nurbanu Sultan, Safiye Sultan, Kösem Sultan, Hatice Turhan Sultan ya da Gülnûş Sultan örneklerinden anlaşılacağı üzere onların devlet işlerine müdahalesi daha çok devletin ihtiyaç duyduğu konularda yabancı devletlerle ittifak kurma çabalarını destekleme, ticaret ve dostluk anlaşmalarının imzalanmasını sağlama, devlet elitleri arasında arabuluculuk, vasilik ve kriz dönemlerinde uzlaştırmacılık rolünde ortaya çıkmış sosyal hayatta bir çok eserle halkla devletin bütünleşmesine hizmet etmiştir. Bu yüzden bir “kadınlar saltanatından” söz etmek zordur. Belki hanedan üyeleri arasında hiyerarşiden, resmi olmayan işbirliğinden ve işbölümünden söz edilebilir. Bunu da ülkenin içinde bulunduğu şartlar zorunlu kılmıştır. Bu şartların varlığına rağmen onlar kayıtsız, sessiz, kaderci ve teslimiyetçi bir tavırla takinsalardı bu defa da muhtemeledir ki devletin esas sahibi olmalarına rağmen bu tavırları nedeniyle eleştirileceklerdi. O dönemin ülke, bölge ve dünya gerçeklerini göz önünde bulundurmaksızın saray kadınlarının yapıp ettiklerini 21. yüzyılın egemen düşünce ve anlayış sistematığıyla anlamlandırmaya çalışmak sahibini sağlıklı olmayan sonuçlara götürecektir. Saray kadınları ve hanedanın kadın mensupları, eğlence düşkünü, padişahları yoldan çıkaran, erkeklerin şehvi hislerini istismar eden, şehzadeleri güzelliklerini kullanarak ayartan, şeytani zekâyâ sahip, işi gücü entrika kurmak ve birbirinin kuyusunu kazmak olan insanlar değildi. Televizyon ekranlarından boy gösteren gerçek ile hayalin iç içe geçtiği, reklam ve izlenme oranı kaygısının ağır bastığı, senaristin kendi ideolojisine göre tarihi gerçekleri zihin tornasında dizayn ettiği tarih filmleriyle bu konular anlaşılmaz. Gerçek şu ki bütün hata ve yanlışlarıyla saray kadınları ve hanedanın diğer kadın mensupları melek ya da şeytan değildi, sadece insandılar. İnsandan ne daha azı ne de daha fazlası. Yalnızca insan tabiatlarının gereğini yerine getirmişlerdir.

KAYNAKÇA

- ALCI, Samet, **Oğuznamelere Göre Türk Toplumunda Kadın**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2013.
- ANADOLO, Cemal, **Tarihe Hükmeden Millet Türkler**, Bilge Karınca, İstanbul.
- AKYILDIZ, Ali, “*Kadınefendi*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 24, İstanbul, 2001.
- AYDIN, Mehmet Akif, “*İslam’da Kadın*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 24, İstanbul, 2001.
- BELGE, Murat, **Osmanlılarda Kurumlar ve Kültür**, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- ÇAKMAKÇIOĞLU, Seda, **Koçi Bey Risaleleri**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2008.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

- Kamil Su (Sadeleştiren), **Tarih-i Gülmani**, I. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976.
- D'OHSSON, XVIII. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler, Çeviren:Zerhan Yüksel, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.
- DE NERVAL, Gerard, **Muhteşem İstanbul**, Çeviren: Refik Özdek, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1974.
- DE TOTT, Baron, **18. Yüzyılda Türkler**,Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.
- DEMİRYÜREK, Mehmet “ *Kıbrıs Şer'ıye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Kıbrıs'ta Kurulan Para Vakıfları (Vakf-ı Nükud)*”, Turkish Studies,International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, ISSN:1308-2140, Volume 4/8 Fall 2009.
- DEVELİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitapevi, Ankara, 2008.
- DİNGEÇ, Emine, “ *Osmanlı Sarayında Eski Bir Türk Geleneği: Yeni Yılda Hediyeleşme*” Turkish Studies,International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, ISSN: 1308-2140, Volume 4/8 Fall 2009
- EFENDİ, Şemdânizade Fındıklılı Süleyman, **Tarih-i Mür'it-i Tevarih**, I. Cilt, M. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yayınları: 2088, İstanbul, 1976.
- EFENDİ, Selaniki Mustafa, **Tarih-i Selaniki,1003-1008/1595-1600**, Hazırlayan: Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.
- EREN, M. Ali, “*Fanteziden Gerçeğe Harem*”, Aksiyon, 23 Eylül 1995, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-1024-26-fanteziden-gercege-harem.html> (Erişim Tarihi, 14. 09. 2014)
- FEELY, John, **Osmanlı Sarayı,Bir Hanedamın Öyküsü**, Çeviren: Ayşegül Çetin, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2005.
- GÖLBİLGİN, M.Tayyib “ *Hürrem Sultan*” , İslam Ansiklopedisi, 5. Cilt, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977.
- HARMAN, Ömer Faruk, “*Kadın*”, İslam Ansiklopedisi, 5.Cilt, İstanbul, 1977.
- İLGÜREL, Sevim (Hazırlayan) **Telhisü'l-Beyan Fi Kavanin-i Âl-i Osman**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998,
- İPEKÇİ, Veysel , **II.Abdülhamit Dönemi İstanbul Sanayi**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012.
- JORGA, Nicolea, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Çeviri: Nilüfer Epçeli, 3. Cilt, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005.
- KARABULUT, Asuman, **Elizabeth Lady Craven'in 1785—1786 Yıllar Arasında Osmanlı İmparatorluğu'na Yaptığı Seyahati**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2011.
- KARACA, Şahika “*Modernleşme Dönemi Türk Romanında Evden Kaçan ve Eve Sığınan Kadınlar*”, Turkish Studies , International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, ISSN:1308-2140, Volume 8/1 Winter 2013.
- KIZILKAN, Ayşe Özdemir, **Osmanlı'da Kadın Hapishaneleri ve Kadın Mahkumlar(1839-1922)**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi,Isparta, 2011.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

- MANSEL, Philip, **Dünyanın Arzuladığı Şehir, Konstantinopolis, 1453-1924**, Sabah Kitapları, Çeviri: Şerif Erol, İstanbul, 1996.
- MİLANLIOĞLU, Neval, **Emine Naciye Sultan'ın Hayatı (1896-1957)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.
- MEÇAL, Mehtap, **Osmanlı Klasik Döneminde Üç valide Sultan Vakfisi, Mukayesesi**, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2011.
- OSMANOĞLU, Ayşe, **Babam Sultan Abdülhamit, Hatıralarım**, Selçuk Yayınları, Ankara.
- SU, Kamil (Sadeleştiren), **Tarih-i Gılmani**, I. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976.
- ÖZTÜRK, Said, **“Osmanlıda Çok Evlilik”**, Türkler, Cilt 10, Yeni Türkiye Yayınları,
- PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004.
- REFİK, Ahmet, **Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı**, Hazırlayan: Abdullah Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 791, Ankara, 1987.
- SAKAOĞLU, Necdet, **Bu Mülkün Kadın Sultanları, Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadın efendiler, Sultan efendiler**, 2. Baskı, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul 2008.
- SHAW, Stanford, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Türkçesi: Mehmet Harmanlı, I. Cilt, E Yayınları Tarih Dizisi, İstanbul, 1994.
- SUNAY, Serap, **“Tanzimatın İlk Saray Düğünü, Sultan II. Mahmut'un Kızı Atiye Sultan'ın Ahmet Fethi Paşa ile Evliliği”**, Belleten 7/222.
- ULUÇAY, M. Çağatay, **Padişah Kadınları ve Kızları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1980.
- TURAN, Şerafettin, **Türk Kültür Tarihi, Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe**, Bilgi Yayınevi, 5. Basım, İstanbul, 2005.
- TURAN, Osman, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, Ötügen Yayınevi, 8. Basım, İstanbul, 2005.
- ÜÇEL-AYBET, Gülgün, **Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1539-1699)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

